

για την παιδεία ενώ υποβάθμισε την ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση υπερφορτώνοντας τις σχολές με σπουδαστές που δεν μπορούσαν να απορροφηθούν επαρκώς. Ούτε από την αγορά εργασίας φυσικά· τι να τους κάνει τους πτυχιούχους στις ρεσεψιόν των Π.Ο.Τ.Α.;

Αν και το επιχείρημα σχετικά με την πολιτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για την παιδεία έχει παρατεθεί, λόγω της εξέχουσας σημασίας του ζητήματος θα αναφερθώ παρενθετικά στο ζήτημα μιας και άφησα να εννοηθεί πως το άνοιγμα των πανεπιστημίων και η υπερπληθώρα πτυχιούχων δεν είναι απαραίτητως μια θετική εξέλιξη σε μια κοινωνία. Ας το δούμε αυτό.

[Παρένθεση: η μαζική παραγωγή πτυχιούχων-επιστημόνων.

Όπως αναφέρθηκε, ο αριθμός των πτυχιούχων είναι αντιστρόφως ανάλογος προς την κοινωνική και οικονομική τους θέση μέσα σε μια κοινωνία: όσο μεγαλύτερος ο αριθμός των πτυχιούχων, τόσο λιγότερες θα είναι οι οικονομικές απολαβές τους, η γνωστική τους αξιοπιστία¹³ και το κοινωνικό τους status. Όμως, δεν είναι αυτός ο λόγος που θεωρώ επιζήμια την αύξηση των εισακτέων-πτυχιούχων. Το κοινωνικό status των επιστημόνων μου είναι αδιάφορο, ενώ το οικονομικό έχει για μένα επιστημονικό ενδιαφέρον ίσο με οποιουδήποτε εργασιακού κλάδου μέσα σε ένα συν-ολικό οικονομικό και κοινωνικό σύστημα. Το ενδιαφέρον μου για το ζήτημα πηγάζει από τη διαπίστωση ότι η αύξηση των πτυχιούχων σε μια χώρα έχει σημαντικές συνέπειες σε σειρά ζητημάτων που θεωρούνται ως άσχετα. «Παράπλευρες απώλειες» δηλαδή! Συγκεκριμένα, θεωρώ πως η αύξηση των πτυχιούχων συμβάλει αφενός στην αύξηση της ανεργίας και της απογοήτευσης και, αφετέρου, στην άνοδο του ρατσισμού! Επιπλέον, συμβάλει στην υπογεννητικότητα. Κι αυτή με τη σειρά της σε άλλα...

Κατ' αρχάς, ο αριθμός των εισακτέων θα ήταν αδιάφορος αν δεν σήμαινε και αντίστοιχη αύξηση των πτυχιούχων. Δηλαδή, δεν θα υπήρχε αντίρρηση σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που δίνει την ευκαιρία σε όλους να δείξουν τις δυνατότητές τους, αν τις έχουν. Υπάρχει, όμως, αντίρρηση σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που δίνει σε όλους πτυχίο, είτε έχουν δυνατότητες είτε όχι. Η αύξηση του αριθμού των εισακτέων στην Ελλάδα δεν συνοδεύτηκε από εκείνες τις μεταρρυθμίσεις στις ανώτερες και ανώτατες σχολές που θα κρατούσαν στις τάξεις τους μόνο αυτούς που θέλουν και μπορούν να συνεχίσουν και, συνεπώς, θα έδιναν πτυχίο σε όσους πραγματικά θα προσπαθούσαν σκληρά γι' αυτό και θα αποφοιτούσαν γεμάτοι γνώσεις και εξειδίκευση. Στην Ελλάδα, άμα μπεις θα βγεις! Τελεία. Και παύλα! Αυτό ισχύει και θεσμικά και βάση νο-

13. Αυτό όχι απαραίτητως, αλλά στο ελληνικό σύστημα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σίγουρα ναι.

οτροπίας. Θεσμικά, από τη στιγμή που δεν γίνεται κάποιο «ξεκαθάρισμα» στα πρώτα έτη και οι φοιτητές μπορούν να φοιτούν αιωνίως, είναι δεδομένο πως κάποια στιγμή όλοι θα πάρουν το πτυχίο τους¹⁴. Στη βάση της νοοτροπίας, πολλές φορές λειτουργεί στους ίδιους τους καθηγητές το «έλα μωρέ, ας του δώσουμε μια μονάδα παραπάνω να πάρει το πτυχίο του να τελειώνει ο κακομοίρης» για κάποιον φοιτητή που δίνει και ξαναδίνει – κι ας μη διαβάζει.

Η νοοτροπία αυτή είναι ενδεικτική και σε έναν υποτυπώδη ψυχολογικό εκβιασμό που γίνεται από τους φοιτητές προς τους καθηγητές. Μερικοί φοιτητές όταν δίνουν εξετάσεις γράφουν στο τέλος της κόλλας τους: «επί πτυχίω». Σου λένε, δηλαδή: έχω μόνο το μάθημά σου για να πάρω πτυχίο, μη με κόψεις. Ο ηθικός και ψυχολογικός εκβιασμός συνίσταται στο ότι «Εσύ θα φταις αν δεν πάρω πτυχίο»!

Το είχα συζητήσει αυτό με μια φίλη μου, την Κάτια, όχι καθηγήτρια αλλά πτυχιούχο και άξια πολιτική επιστήμονα, επειδή είχα έρθει κι εγώ σε αυτό το ηθικό δίλημμα κάποτε διορθώνοντας γραπτά.

- Έτσι κι έτσι, της λέω. Γράφουν στο τέλος της κόλλας ότι πάνε για πτυχίο για να εκβιάσουν την επιείκεια.
- Στην πραγματικότητα, λέει η Κάτια [που ποτέ δεν ζητιάνεψε ούτε μισό βαθμό με οποιονδήποτε τρόπο και πήρε με άριστα το πτυχίο της], αυτός είναι ένας λόγος για να είσαι πιο αυστηρή μαζί τους. Και δεν το καταλαβαίνουν κιόλας.
- Για εξηγήσου.
- Να, αν κάποιος είναι στο πτυχίο σημαίνει πως δεν είναι χθεσινός, πως έχει ένα επίπεδο. Επιπλέον, αυτός πρόκειται να γίνει πτυχιούχος, να αποφοιτήσει ως επιστήμονας από τη σχολή του. Αυτό από μόνο του σημαίνει ότι οφείλει να είναι καλύτερος. Οφείλει δηλαδή με το γραπτό του να αποδείξει όχι μόνο ότι ξέρει το μάθημά σου αλλά και ότι είναι επιστήμονας. Άξιος για πτυχίο. Συνεπώς, σε έναν πρωτοετή μπορείς και να δείξεις επιείκεια. Σε έναν «επί πτυχίω» ποτέ! Απεναντίας, λοιπόν, πρέπει να είσαι πιο αυστηρή.

Αν και συμφώνησα απολύτως με την Κάτια, δεν θεώρησα σωστό πως η προσπάθεια των φοιτητών να αποσπάσουν την επιείκειά μου έπρεπε να τους γυρίσει μπουμέρανγκ. Η άποψή της, όμως, με απάλλαξε από το συναισθηματικό βάρος που ένιωθα όταν έπρεπε να κάνω σωστά τη δουλειά μου.

Η αντίρρηση που έχω ως προς το να γίνουν όλοι πτυχιούχοι είναι και πρακτική και δεοντολογική. Ας ξεκινήσουμε με τη δεύτερη, τη δεοντολογική αντίρρηση. Το θέμα είναι να μην ξεχνάμε ποιος είναι ο ρόλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, πού τελειώνει το λύκειο και ποιος ο ρόλος της τριτοβάθ-

14. Αυτό το θεσμικό πρόβλημα αντιμετώπισε, έστω και ανεπαρκώς, σχετική ρύθμιση του πρόσφατου νόμου για την παιδεία, που περιορίζει τον χρόνο φοίτησης.

μιας, των Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. Ο ρόλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να παρέχει τις βάσεις της παιδείας στους μαθητές, να τους γαλουχεί σ' έναν τρόπο επεξεργασίας της γνώσης και της πληροφορίας που θα τους χρησιμεύσει στη συνέχεια της ζωής τους. Παράλληλα, να τους δίνει βασικές γνώσεις επί συγκεκριμένων επιστητών, γενικές και απαραίτητες γνώσεις ώστε να μπορούν στοιχειωδώς να σταθούν απέναντι σε ένα ζήτημα ή πρόβλημα. Οι γνώσεις που δίνονται δεν είναι εξαντλητικές, αλλά χρήσιμες ως θεμέλια ώστε να μπορεί το κάθε άτομο να αναζητήσει τη γνώση προς την κατεύθυνση που επιθυμεί. Από την άλλη, η τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει ως σκοπό να παράγει εξειδικευμένο επιστημονικό (Α.Ε.Ι.) και τεχνικό προσωπικό (Τ.Ε.Ι.). Σκοπός είναι η εξειδίκευση σε έναν συγκεκριμένο κλάδο του επιστητού και της υπάρχουσας γνώσης. Το εξειδικευμένο αυτό προσωπικό χρησιμεύει τόσο στην παραγωγή μιας χώρας όσο και στην αναπαραγωγή της γνώσης αυτής και τη δημιουργία νέας. Συνεπώς, η τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν αφορά το αίτημα για μόρφωση και την παιδεία γενικότερα, αλλά σχετίζεται με την εξειδίκευση σε μια συγκεκριμένη και μόνο επιστήμη.

Όπως καταλαβαίνει κανείς, η άποψη που εκφέρεται από την πλειονότητα της κοινωνίας μας σήμερα, «να πας στο πανεπιστήμιο να μορφωθείς», αποτελεί διαστρέβλωση της πραγματικότητας. Δεν αποκτά κανείς καλλιέργεια και μόρφωση, έτσι γενικά, στο πανεπιστήμιο. Μάλιστα, η προσδοκία από το πανεπιστήμιο «να βγάλει μορφωμένους ανθρώπους» το απομακρύνει από τον βασικό του στόχο: την παραγωγή εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού. Αυτό δεν σημαίνει, φυσικά, πως η ανώτατη και ανώτερη εκπαίδευση δεν μορφώνουν· αυτό γίνεται παρεμπιπτόντως, και καλώς γίνεται. Ο θεσμικός τους ρόλος όμως είναι άλλος. Αντιθέτως, είναι ο ρόλος του σχολείου να δημιουργήσει μορφωμένους ανθρώπους! Δηλαδή, ανθρώπους που θα διαθέτουν τα θεμέλια, τις σταθερές βάσεις ανάπτυξης της προσωπικότητάς τους και κατάκτησης της γνώσης. Στην πραγματικότητα, δηλαδή, το αίτημα να μπουν όλοι στα πανεπιστήμια για να μορφωθούν καταφέρει δύο πλήγματα στο σύστημα παιδείας: πρώτον, δεν αφήνει τα σχολεία να βγάλουν μορφωμένους ανθρώπους, ως όφειλαν, αφού η ευθύνη γι' αυτό μετατίθεται στην επόμενη βαθμίδα· δεύτερον δεν αφήνει τα Α.Ε.Ι.-Τ.Ε.Ι. να παράγουν εξειδικευμένο επιστημονικό-τεχνικό προσωπικό, αφού η μαζικότητα χωρίς υποδομές υποβαθμίζει τις συνολικές σπουδές.

Ας περάσουμε από τις δεοντολογικές αντιρρήσεις στις πρακτικές. Το πτυχίο είναι μια απόδειξη ότι έχεις τελειώσει με επιτυχία τις σπουδές σου και μπορείς να εργαστείς στον συγκεκριμένο τομέα που έχεις σπουδάσει. Όταν όλοι, όμως, έχουν ένα αντίστοιχο πτυχίο, με ποιο κριτήριο θα επιλεγείς εσύ από τον εργοδότη για τη δουλειά; Πώς θα επιλεγείς αν το πτυχίο από μόνο του

δεν συνιστά απόδειξη ότι είσαι (ο πιο) άξιος για τη δουλειά του. Οπότε, πρέπει να αποκτήσεις περισσότερα προσόντα, επειγόντως. Μεταπτυχιακό λοιπόν! Και, τρέχουν οι φοιτητές να κάνουν μεταπτυχιακό. Όχι επειδή αγάπησαν τη γνώση και την επιστήμη τους –στη συντριπτική πλειοψηφία τους– αλλά για να βρουν δουλειά.

Από την πρόσφατη εμπειρία μου στο πανεπιστήμιο μπορώ να πω με σιγουριά ότι οι περισσότεροι φοιτητές θέλουν να κάνουν μεταπτυχιακό. Και το θέλουν πριν καλά-καλά τελειώσουν το πτυχίο τους. Όχι για να συνεχίσουν τις σπουδές που αγάπησαν. Αλλά για να βρουν δουλειά, επειδή «είναι δύσκολες οι συνθήκες και μεγάλος ο ανταγωνισμός στην αγορά εργασίας», όπως οι ίδιοι λένε. Από το πρώτο κιόλας έτος έχουν στο μυαλό τους ότι θα κάνουν μεταπτυχιακό. Κι ας μπήκαν σε σχολή που δεν επέλεξαν μέσω των Πανελλαδικών. Και αυτό τους έχει μετατρέψει σε βαθμοθήρες! Ασχολούνται με το βαθμό που θα πάρουν επειδή θέλουν να ενταχθούν σε μεταπτυχιακό αργότερα. Μάλιστα, η ζήτηση αυτή για μεταπτυχιακούς τίτλους έχει ήδη δώσει δείγματα συνδιαλλαγής μεταξύ φοιτητών και καθηγητών με στόχο την ένταξη των πρώτων στα μεταπτυχιακά τμήματα, όπως για παράδειγμα κατήγγειλε ο αποθανών καθηγητής Στέλιος Αλεξανδρόπουλος για το τμήμα του (Πολιτικών Επιστημών) στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Όμως το μεταπτυχιακό δεν είναι συνέχεια του πτυχίου. Το μεταπτυχιακό είναι μια διαδικασία *παραγωγής νέας γνώσης*. Δηλαδή, ενώ στις προπτυχιακές σπουδές οι φοιτητές μαθαίνουν την (βασική) υπάρχουσα γνώση για την επιστήμη που έχουν επιλέξει, στις μεταπτυχιακές εκπαιδεύονται στο να παράγουν οι ίδιοι νέα γνώση σε κάποιον ακόμη πιο εξειδικευμένο τομέα της επιστήμης τους.

Η συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών και φοιτητριών στο τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου της Κρήτης, όπου δίδασκα, με προσέγγιζε για να ρωτήσει τη γνώμη μου για το τι μεταπτυχιακό να ακολουθήσουν. Όταν με ρωτούσαν κάτι τέτοιο, η πρώτη μου απάντηση ήταν ερωτηματική: «Γιατί θέλετε να κάνετε μεταπτυχιακά;». Η απάντηση ήταν πάντα η ίδια: «Αφού το πτυχίο δεν μετράει», «Για να έχουμε περισσότερα προσόντα όταν αναζητήσουμε δουλειά», κ.τ.λ. Από ένα σημείο και μετά, ρώταγα για στατιστικούς λόγους, και από περιέργεια: ήθελα να δω πόσοι θα διαφοροποιηθούν από αυτό το μοντέλο και ποιοι. Και είδα. Ένας ελάχιστος αριθμός φοιτητών διαφοροποιήθηκε: φοιτητές που δεν ήρθαν να ρωτήσουν γενικά και αόριστα, αλλά είχαν ψάξει πρώτα, ήξεραν τι επιθυμούσαν και ήθελαν την εξειδικευμένη γνώμη μου, ίσως και καμιά συστατική επιστολή, για τις σχολές *του εξωτερικού* που είχαν ήδη διαλέξει. Όλοι τους έγιναν δεκτοί σε πολύ καλά πανεπιστήμια της Ευρώπης.

Αυτό που συμβούλευα τους φοιτητές που ρωτούσαν τη γνώμη μου, δεδομένης της απάντησης που πήρα από τους περισσότερους, ήταν η εξής. Μην κάνετε μεταπτυχιακές σπουδές για να βρείτε δουλειά. Διότι δεν θα βρείτε.

Αν όλοι κάνετε μεταπτυχιακά επειδή το πτυχίο σας δεν μετράει, σύντομα θα οδηγήσετε στην υποβάθμιση και των μεταπτυχιακών σας – με τον ίδιο τρόπο που έχουν ήδη υποβαθμιστεί τα πτυχία σας λόγω κορεσμού. Αν θέλετε να επενδύσετε σε μια καλή δουλειά, αποκτήστε προϋπηρεσία. Έτσι, και δεν θα συμβάλετε στην υποβάθμιση των πτυχίων σας, και θα αποκτήσετε εμπειρική γνώση, που φυσικά είναι πολύτιμη στον ιδιωτικό, κυρίως, τομέα. Αν, παρ' όλα αυτά θέλετε πολύ να κάνετε μεταπτυχιακό, τότε να πάτε στο εξωτερικό. Όχι επειδή εκεί είναι καλύτεροι ή πιο έξυπνοι οι επιστήμονες απ' ότι οι Έλληνες· δεν είναι. Αλλά για να κερδίσετε από την άμεση εμπειρία μιας άλλης οργάνωσης και μιας άλλης ζωής. Η γνώση που παίρνει κανείς από τα βιβλία είναι σημαντική. Εξίσου πολύτιμη όμως είναι η εμπειρία, η ζωή, το βίωμα σε κάτι διαφορετικό από αυτό που γνωρίζεις. Το ταξίδι!

Είμαι σίγουρη πως, κάποιους από αυτούς που έφυγαν για το εξωτερικό θα τους συναντήσω σύντομα ως επίδοξους συναδέλφους μου στο πανεπιστήμιο. Αν, φυσικά, κάνουν το... λάθος (εντός ή εκτός εισαγωγικών) να επιστρέψουν στην Ελλάδα.

Έχω βιώσει προσωπικά τη μη αξία των πτυχίων κατά την αναζήτησή μου για εργασία στην Ελλάδα. Κάποτε έκανα αίτηση για μόνιμη δουλειά στο υπουργείο Παιδείας, σε μια θέση που ζητούσαν πτυχιούχους πανεπιστημίου. Με πήρανε. Τελικά, όμως, με πήρανε και στο Πανεπιστήμιο Κρήτης λίγο αργότερα, αν και με σύμβαση, την οποία και προτίμησα. Εκείνες τις μέρες, καθώς ετοιμαζόμουν να μετακομίσω στην Κρήτη, έλαβα μια επιστολή που έλεγε ότι η θέση στο υπουργείο είχε ακυρωθεί. Παρότι κι εγώ την είχα απορρίψει, από περιέργεια τηλεφώνησα στον υπεύθυνο για να μάθω τον λόγο. Ο λόγος ήταν ότι το διδακτορικό και το μάστερ μου είχαν μεταφραστεί και εγκριθεί από το Διεπιστημονικό Κέντρο Αναγνώρισης Τίτλων της Αλλοδαπής (ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α., σημερινό Δ.Ο.Α.Τ.Α.Π.) σε ημερομηνία μεταγενέστερη της προθεσμίας λήξης των αιτήσεων για τη δουλειά. Προσέξτε: δεν ήταν τα πτυχία μου μεταγενέστερα, αλλά το χαρτί του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. – στο οποίο εγώ είχα προσκομίσει μήνες πριν τα χαρτιά μου και αυτοί δεν τα είχαν επικυρώσει. Δεν είναι όμως αυτό (ο γραφειοκρατικός παραλογισμός) που θέλω να επισημάνω. Αυτό που θέλω να επισημάνω είναι ότι ο λόγος ακύρωσης είχε να κάνει με τους μεταπτυχιακούς τίτλους μου. Δηλαδή, ενώ στην προκήρυξη της θέσης τα τυπικά προσόντα που απαιτούνταν ήταν πτυχίο και ξένη γλώσσα, στην πραγματικότητα με προκρίνανε επειδή είχα μάστερ και διδακτορικό. Όπως μου εξήγησε ο αρμόδιος υπάλληλος, τα δύο μεταπτυχιακά μου ήταν αυτά που προκάλεσαν την επιλογή μου και, όταν υπήρξε τυπικό κώλυμα με αυτά, η πρόσληψή μου ακυρώθηκε.

Συμπέρασμα: για να εργαστεί κανείς ως υπάλληλος υπουργείου στην Ελλάδα πρέπει να είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου επιπέδου, όχι μόνο μά-

στερ αλλά και διδακτορικού. Το διδακτορικό είναι η απόλυτη εξειδίκευση, ο ανώτατος τίτλος και η βασική τυπική προϋπόθεση για να διδάξει κάποιος στο πανεπιστήμιο. Γι' αυτό έχει τόσο ανεβασμένο επίπεδο η δημόσια διοίκηση σ' αυτή τη χώρα...

Μετά απ' αυτές τις παρατηρήσεις, ας περάσουμε στο προκείμενο: τη σύνδεση των πτυχίων με την ανεργία, τον ρατσισμό και την υπογεννητικότητα.

α) Πτυχία και ανεργία. Η αύξηση των πτυχιούχων σημαίνει αύξηση της προσφοράς διαθέσιμου εξειδικευμένου προσωπικού στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με τους νόμους της αγοράς και της ζήτησης, για να απορροφηθούν όλοι αυτοί θα πρέπει να υπάρχουν και αντίστοιχες θέσεις. Αυτές οι θέσεις όμως δεν υπάρχουν· μάλιστα, μειώνονται χαρακτηριστικά. Ένας λόγος είναι η γενικευμένη ανεργία, που δεν δείχνει σημάδια σημαντικής υποχώρησης: από το 1995 ως σήμερα έχει κυμανθεί μεταξύ 8,9% (το 2006) και 12% (το 1999). Ένας άλλος λόγος είναι ότι η οικονομική ανάπτυξη της χώρας προκρίνει επαγγέλματα για τα οποία δεν απαιτείται κανενός είδους εξειδίκευση. Είτε πρόκειται για υπηρεσίες είτε για χειρονακτικό εργατικό δυναμικό στις επενδύσεις του μετόν (κατασκευή αυτοκινητόδρομων, οικοδομών και «ολοκληρωμένων τουριστικών επενδύσεων»), οι ανάγκες σε επιστήμονες είναι περιορισμένες. Αυτό δείχνουν άλλωστε και έρευνες που έχουν δημοσιευτεί πρόσφατα: η ανεργία των νέων βρίσκεται στα ύψη (μεταξύ 20 και 30% για τις ηλικίες των 15-30) ενώ η ανεργία των νέων πτυχιούχων είναι ιδιαίτερα αυξημένη¹⁵.

Από την άλλη, όσοι δεν μένουν άνεργοι κουτσοβολεύονται με μια δουλίτσα κι ένα χαρτζιλίκι των 600-700 ευρώ, είτε βαρετή και ανιαρή σε σχέση με τα όνειρα που έκαναν οι νέοι ως φοιτητές, είτε εξαρτημένη μέσω του συστήματος των συμβάσεων. Το πρόβλημα εδώ είναι εξαιρετικά οξυμένο. Διότι, όταν κάποιος σπουδάζει, προσδοκά για τον εαυτό του μια καλύτερη επαγγελματική εξέλιξη από αυτή που θα είχε αν παρέμενε ανειδίκευτος εργάτης. Το πρόβλημα δεν είναι μόνο η ανεργία ή ο χαμηλός μισθός, αλλά κυρίως οι προσδοκίες επαγγελματικής και κοινωνικής ανέλιξης που συνοδεύουν τις σπουδές. Ο ψυχολογικός δηλαδή παράγοντας. Αν προσθέσουμε εδώ το προβεβλημένο glamour των life-style περιοδικών και των φαντασμαγορικών show των Μ.Μ.Ε., αλλά και τα υπολείμματα νεοπλουτίστικης επίδειξης που έχουν στοιχειώσει το φαντασιακό των Ελλήνων ήδη από τη δεκαετία του 1980 (των Ελλήνων της προηγούμενης γενιάς δηλαδή), το σκηνικό γίνεται εκρηκτικό.

15. Βέβαια, αν όλο και περισσότεροι νέοι γίνονται πτυχιούχοι, είναι λογικό να αυξάνεται η ανεργία των πτυχιούχων.

Οι άνθρωποι *μαθαίνουν να επιθυμούν να γίνουν manager και στελέχη επιχειρήσεων. Να πηγαίνουν στη δουλειά με το χαρτοφύλακα και το κουστούμι, να οδηγούν ακριβά σπορ αυτοκίνητα για «να ρίχνουν τα γκομενάκια» στα βραδινά club όπου τραγουδάνε τα νέα αστέρια των reality show... Αυτό τους προβάλλεται, αυτό «επιλέγουν». Ελεύθερη βούληση σε μια εκ των προτέρων επιλεγμένη ζωή!*

Δεδομένων αυτών των στοιχείων, είναι εξαιρετικά επιζήμια η επίσημη πολιτική που προτρέπει τους νέους να σπουδάσουν σώνει και καλά σε μια κοινωνία και οικονομία που σχεδιάζεται για οικοδόμους, γκαρσόνια και υπηρεσίες. Είναι επίσης εγκληματική διότι γεννά προσδοκίες που δεν μπορεί να εκπληρώσει. Και, οι *ανεκπλήρωτες προσδοκίες* είναι ό,τι χειρότερο μπορεί να πάθει ένας άνθρωπος στη ζωή του. Απωθημένα! Αίσθημα αποτυχίας και προσωπικής απαξίωσης. Ανέχεια ή οικονομική αδυναμία να ανταπεξέλθει στις ανάγκες που έχει δημιουργήσει. Ανάγκες επιβλαβείς για τον ίδιο, την οικογένειά του, το περιβάλλον... Ακολουθεί ο εκνευρισμός, η ένταση, οι διακοπές που γίνονται φυγή. Κατασκευάζονται άνθρωποι μονίμως στεναχωρημένοι και εκνευρισμένοι. Είτε έχουν δουλειά είτε δεν έχουν. Και, τι κάνουν οι εκνευρισμένοι και απογοητευμένοι άνθρωποι; Αναζητούν διέξοδο, εκτόνωση για τα νεύρα τους. Ταυτόχρονα αναζητούν τρόπο να μεταθέσουν τις ευθύνες από πάνω τους.

Δύο είναι οι εύκολοι τρόποι που επιτυγχάνεται αυτό. Ο ένας είναι τα ναρκωτικά! Και δεν εννοώ εδώ τους ναρκομανείς στην Ομόνοια που, ως φαντάσματα του εαυτού τους, με κουρελιασμένα ρούχα και ψυχή, σου λένε «φίλε, έχεις ένα κατοστάρικο;» (ή 50 λεπτά, δεν έχει σημασία). Δεν εννοώ τα παιδιά που κλέβουν για τη δόση τους ή πάνε στη φυλακή. Και δεν εννοώ αυτούς όχι επειδή δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτό που περιγράφω, αλλά επειδή αυτές είναι οι φανερές περιπτώσεις χρήσης και εξάρτησης απ' τα ναρκωτικά. Εννοώ τους άλλους, αυτούς που δεν φαίνονται. Τους χρήστες κοκαΐνης του Σαββατοκύριακου, που προσπαθούν να ζήσουν το χλιδατό όνειρο στο διάλειμμα της μίζερης καθημερινότητάς τους. Που θεωρούν ότι δεν εθίζονται επειδή, όπως λένε, «Δεν κάνω συχνά χρήση, μόνο 2-3 φορές το μήνα, μωρέ!» Ή τους άλλους, τους «Πίνω μπάφους και παίζω pro»¹⁶ που γίνονται ένα με τη μίζερια τους αδυνατώντας να ξεφύγουν απ' αυτήν με κόκα (επειδή είναι ακριβή) και θολώνουν το μυαλό τους με μαστούρικο

16. Μπάφος: τσιγαρίκι, προ: proevolution, ποδόσφαιρο στο playstation. Στίχος από τραγούδι του ελληνικού ρέγκε συγκροτήματος Locomondo που περιγράφει πολλούς σημερινούς τριαντάρηδες που αρνούνται να μεγαλώσουν ή να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα.

καπνό για να μην σκέφτονται καθώς χαζεύουν στην τηλεόραση. Όχι επειδή το γουστάρουν! Αλλά για να μην σκέφτονται.

Ίσως στο θέμα των ναρκωτικών να πρέπει να εντάξουμε τα ψυχοφάρμακα. Τα ψυχικά νοσήματα, με πρώτο αυτό της κατάθλιψης, σημειώνουν έξαρση στις Δυτικές κοινωνίες. Άλλο(;) θέμα όμως αυτό...

Ας προχωρήσουμε στον δεύτερο τρόπο εκτόνωσης: τη μετάθεση ευθυνών.

β) Παιδεία και ρατσισμός. Η μετάθεση ευθυνών είναι ένα χαρακτηριστικό της ψυχοσύνθεσης του ατόμου. Ένα άλλο τέτοιο χαρακτηριστικό είναι η δημιουργία ομάδων, η τάση διαχωρισμού σε Εμείς και οι Άλλοι/Καλοί και Κακοί. Και, όσο πιο αγχωμένος και δυσαρεστημένος είναι κανείς, τόσο πιο επιρρεπής στην ενστικτώδη έκφραση του ανθρώπινου ψυχισμού του. Συνεπώς, η μετάθεση ευθυνών που προκύπτει από την απογοήτευση που προκαλούν οι ανεκπλήρωτες προσδοκίες μιας ολοένα και πιο εκπαιδευμένης νεολαίας έχει ως συνέπεια την άνοδο του ρατσισμού¹⁷! Παράλογο ακούγεται: να μορφώνονται οι πολίτες και να αυξάνεται ο ρατσισμός; Μα, δεν κερδίζουν σε μόρφωση οι νέοι, αλλά σε αχρείαστη εξειδίκευση. Που οδηγεί στην ανεργία. Που οδηγεί στην απογοήτευση. Που οδηγεί στο ρατσισμό. Γιατί; Διότι, δήθεν, ήρθαν αυτοί και πήραν τις δουλειές μας. Διότι, κοίτα, γίναν και νοικοκυραίοι, χτίσαν σπίτια, αγόρασαν αυτοκίνητα... Διότι, κοίτα, έγιναν και επιχειρηματίες, έκαναν εργολαβίες οικοδομών!

Η ζήλεια και η ταπείνωση που νιώθουν αρκετοί Έλληνες, που μεγάλωσαν μέσα στα αγαθά από γονείς που θέλαν να παρέχουν τα πάντα στα παιδιά τους –είτε επειδή οι ίδιοι τα στερήθηκαν είτε επειδή ξεπληρώνουν έτσι τις τύψεις τους για το ότι τα παρατάνε μόνα τους όλη μέρα στο όνομα του κυνηγιού της δουλειάς και των υλικών αγαθών–, κατευθύνεται ιδεατά στους μετανάστες. Αυτή η απογοήτευση δεν τους αφήνει να δουν ξεκάθαρα την αλήθεια. Ποια είναι αυτή; Ότι η ίδια τους η νοοτροπία τούς έχει οδηγήσει εκεί. Ότι οι μετανάστες μένουν πέντε ή και παραπάνω μαζί σε ένα σπίτι και δεν ξοδεύουν αλόγιστα τα χρήματά τους σε 100τμ σπίτι για δύο άτομα ή για το καινούριο Impresa «με τα τρελά γκάτζια και την τετρακίνηση». Ότι, σε μεγάλο βαθμό, οι μετανάστες κάνουν δουλειές που οι Έλληνες δεν καταδέχονται να κάνουν: οι Έλληνες δεν πάνε πια να μαζέψουν ελιές, δεν πάνε στην οικοδομή, δεν σκουπίζουν σκάλες. Και, όμως, βρίζουν τους ξένους που, ενώ κάποτε πεινούσαν και μάζευαν τις ελιές «για ένα κομμάτι ψωμί», τώρα ζητούν μισά-μισά τα κέρδη και «αν σ' αρέσει». Που ενώ κάποτε δούλευαν στην οικοδομή για

17. Και του εθνικισμού, φυσικά, που γίνεται επισήμως αντικείμενο χειραγώγησης σε κάθε δήθεν κρίση. Αλλά, θα περιοριστώ στο θέμα του ρατσισμού εδώ.

15-20 ευρώ χωρίς Ι.Κ.Α., τώρα έχουν δικές τους οικοδομικές εταιρείες. Κι ας ήταν οι Έλληνες οικοδόμοι το πιο ισχυρό συνδικάτο μέχρι πρόσφατα.

Τα δύσκολα θα έρθουν όταν η δεύτερη γενιά των μεταναστών διεκδικήσει τα αυτονόητα, αυτά που επιθυμούν και δεν απολαμβάνουν ούτε οι Έλληνες! Διότι η δεύτερη γενιά μεταναστών ποτέ δεν αρκείται στις μικρές απαιτήσεις των γονιών της. Και τότε, ίσως ο ρατσισμός γίνει πιο έντονος αφού κανείς δεν θα είναι προετοιμασμένος για κάτι τέτοιο. Παραδόξως, αφού είναι δεδομένο πως αυτό θα συμβεί, όπως δείχνει η εμπειρία χωρών που έζησαν τη μαζική μετανάστευση χρόνια πριν από την Ελλάδα. Ούτε θεσμικά ούτε κοινωνικά και ψυχολογικά προετοιμασμένοι. Κι ας είναι δεδομένο πως θα γίνει. Όλοι θα το βρουν ξαφνικά(!) μπροστά τους! Και μάλιστα πολύ σύντομα. Γιατί από το 1990 ως τώρα οι ξένοι δίνουν ζωή σε νέους απογόνους. Που σύντομα ενηλικιώνονται... Ίσως, από την άλλη, αυτό βοηθήσει την ελληνική κοινωνία να ωριμάσει. Ποιος ξέρει; Θα δείξει...

Εκτός από τα ναρκωτικά και το ρατσισμό, ή και ταυτόχρονα με αυτά, υπάρχει και ο τζόγος. Λόττο, Τζόκερ, Στοιχήμα, κ.λπ., κ.λπ. Και οι συνδιαλλαγές και μίζες μέσω του Οργανισμού Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου (Ο.Π.Α.Π.) καλά κρατούν. Ένα στοιχήμα προσωπικής ευτυχίας μέσω του ατομικού πλουτισμού· που το κράτος εκμεταλλεύεται κατά το δοκούν. Αλλά ας μη μας κουράσω με άλλη παρένθεση!

γ) Πτυχία και υπογεννητικότητα. Τρίτον, οι σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και η συνακόλουθη ανεργία που σχετίζεται με αυτές έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση των γεννήσεων συνολικά. Είναι κατ' αρχάς προφανές πως η ζήτηση για σπουδές που πραγματοποιούνται στην ηλικία των 18 και άνω μεταθέτουν την επαγγελματική και οικογενειακή αποκατάσταση των νέων για τουλάχιστον έξι χρόνια (4 οι σπουδές και κάνα-δυο για επαγγελματική αναζήτηση, κατ' ελάχιστο). Για όσους κάνουν και μεταπτυχιακά, αλλά δύο χρόνια αναβολή. Αυτό σημαίνει ότι η ελάχιστη ηλικία έναρξης της τεκνοποιίας μετατίθεται γι' αυτές τις κατηγορίες νέων (που ολοένα και αυξάνονται) στα 26 και μετά. Να σημειωθεί ότι τα 26 χρόνια είναι υπολογισμένα υπό τις καλύτερες συνθήκες, δηλαδή ότι ο νέος στα 18 θα εισαχθεί στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, θα τελειώσει τις σπουδές στα τέσσερα χρόνια, θα κάνει αμέσως το μεταπτυχιακό και σε δύο χρόνια θα έχει βρει δουλειά, ενώ ταυτόχρονα θα έχει βρει και το ταίρι του που θα έχει κι αυτό ίσως εκπληρώσει μια ανάλογη πορεία! Και χωρίς να υπολογίσουμε τον στρατό, για τους άντρες. Τώρα, αν σε αυτά τα δεδομένα προσθέσουμε την ανεργία και την αναζήτηση εργασίας που να πληροί τις αυξημένες προσδοκίες ενός πτυχιούχου, είναι ευνόητο ότι η τεκνοποίηση μετατίθεται για πολύ αργότερα. Φυσικά, όσο αργότερα τεκνοποιεί μια γυναίκα, τόσο λιγότερα παιδιά θα κάνει συνολικά. Κι ας μην ξεχνάμε ότι,

βιολογικά, η αναπαραγωγική ακμή βρίσκεται στις ηλικίες μεταξύ 18 και 28: μετά τα 30, τόσο η ποιότητα και ισχύς του σπέρματος, όσο και η αντοχή της μήτρας και η ποσότητα ωαρίων μειώνονται σημαντικά. Γι' αυτό εξάλλου και ο αριθμός των παιδιών φθίνει συνεχώς από τότε που διαθέτουμε στατιστικά στοιχεία ως σήμερα – με εξαίρεση τα τελευταία έξι χρόνια που παρουσιάζει μια μικρή αύξηση (ίσως και λόγω των μεταναστών).

Οι λογικοί αυτοί συνειρμοί και υπολογισμοί που ανέπτυξα επιβεβαιώνονται από τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας. Σύμφωνα με αυτά, για τα έτη 2000-2006, προκύπτει ότι το 64% των παιδιών που γεννιούνται προέρχεται από μητέρες της ηλικιακής κατηγορίας 25-34. Μάλιστα, όπως βλέπουμε και στον πίνακα, παρατηρείται μια μεταβολή σε αυτό το διάστημα. Την τετραετία 2000 έως και 2003, οι γεννήσεις είναι ελαφρώς περισσότερες στις ηλικίες 25-29, ενώ από το 2004 και μετά είναι υπολογίσιμα περισσότερες στις ηλικίες 30-34. Αντίστοιχα έχουν μεταβληθεί και οι επόμενες δύο κατατάξεις: ως το 2003 η τρίτη μεγαλύτερη κατηγορία γεννήσεων ήταν στις ηλικίες 20-24, ενώ μετά το 2004 η τρίτη μεγαλύτερη κατηγορία έχει μετατεθεί στις ηλικίες 35-39. Ας σημειωθεί, παρεμπιπτόντως, μια αύξηση στις γεννήσεις εκτός γάμου της τάξης του 1,2% (από 4 στο 5,2%)¹⁸. Υπάρχει, συνεπώς, μια συνεχής μετατόπιση της ηλικίας τεκνοποίησης προς τα πάνω: το 2006, το 50% των παιδιών γεννήθηκαν από μητέρες 30-39 χρόνων (από 44% το 2000). Παραθέτω και τον σχετικό πίνακα.

Γεννήσεις παιδιών κατά ηλικία της μητέρας:

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Σύνολο	103.267	102.282	103.569	104.420	105.655	107.545	112.042
15<	47	74	89	92	75	60	80
15-19	3.054	3.724	3.494	3.416	3.302	3.031	3.231
20-24	17.517	17.859	17.318	16.840	15.616	14.969	15.274
25-29	34.304	34.421	34.330	33.953	34.019	33.532	33.884
30-34	32.779	31.656	32.586	32.926	33.943	35.891	38.161
35-39	12.787	12.123	13.144	14.430	15.677	16.940	17.844
40-44	2.495	2.169	2.376	2.495	2.745	2.825	3.196
45-49	222	186	206	235	237	263	335
<50	62	70	26	33	41	34	37

Στοιχεία: Ε.Σ.Υ.Ε

18. Κατά απαράδεκτο τρόπο, τα εντός γάμου παιδιά αναφέρονται και ως «νόμιμα». Να υποθέσουμε ότι τα άλλα είναι τα... παράνομα;

Αυτά τα στατιστικά στοιχεία εμείς τα ζούμε γύρω μας. Από τις κοπέλες του ευρύτερου κύκλου μου (φίλες μου, φίλες της αδελφής μου, ξαδέλφες, γνωστές κ.λπ.), μόνο δύο έκαναν παιδιά πριν τα 26 τους χρόνια, αρκετές από τα 29 και μετά, ενώ σημαντικός αριθμός άνω των 30 παραμένει χωρίς παιδιά. Από αυτές που έκαναν παιδιά πριν τα 30, μόνο μια είχε πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης. Φυσικά, δεν θέλω να ισχυριστώ ότι η τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι η αιτία της υπογεννητικότητας. Η υπογεννητικότητα έχει πολλές αιτίες: οφείλεται σημαντικά στην ανεργία, κατά πρώτον, και στη συνέχεια συμβάλλουν παράγοντες όπως η εργασιακή και οικονομική αβεβαιότητα, ο καταναλωτισμός με τη συνακόλουθη προσπάθεια υλικής ευδαιμονίας, ο αστικός τρόπος ζωής, οι αυξημένες απαιτήσεις και οι προσδοκίες από τη σύγχρονη ζωή, κ.ά. Η τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι ένας από αυτούς τους παράγοντες, τόσο από μόνος του (στο βαθμό που μεταβάλλει τις προσδοκίες και απαιτήσεις από τη ζωή και μεταθέτει τα χρονικά όρια προς τα πάνω) όσο και σχετιζόμενος με την αύξηση της ανεργίας. Αν θέλαμε να δούμε το θέμα της υπογεννητικότητας συνολικά, θα ανακαλύπταμε πολλούς από τους παράγοντες που έχουν δημιουργήσει πολλαπλά άλλα προβλήματα στη σύγχρονη ζωή μας. Όπως, για παράδειγμα, ο καταναλωτισμός, που ανέφερα: σχετίζεται και με την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, και με την οικονομική ανέχεια, και με την υπογεννητικότητα. Φυσικά, και η ίδια η υπογεννητικότητα σχετίζεται με άλλα ζητήματα. Όπως είναι το ζήτημα της βιωσιμότητας των ασφαλιστικών ταμείων, για παράδειγμα. Και άλλα πολλά...

Με βάση όλα τα παραπάνω, βλέπουμε ότι το παράδειγμα της παιδείας και της σύνδεσής της με την ανεργία, τον ρατσισμό και την υπογεννητικότητα –μεταξύ άλλων πραγμάτων, θετικών ή αρνητικών– είναι το πιο ενδεικτικό της βασικής θέσης που θέλω να αποδείξω σε αυτό το βιβλίο: ότι όλα είναι ένα, κρίκοι του ίδιου μεγάλου Κύκλου. Οι αλληλοσυσχετισμοί των διαφόρων δεδομένων και πραγμάτων είναι τόσο στενοί που, καμιά φορά διαφεύγουν της προσοχής μας. Ειδικά όταν τα συσχετιζόμενα μεταξύ τους είναι, φαινομενικά, άσχετα. Ή, ακόμα περισσότερο, όταν η σύνδεσή τους δείχνει η αντίθετη από αυτή που πραγματικά είναι. Η δύναμη της συνήθειας – που επίσης αποτελεί βασική θέση σ' αυτό το βιβλίο ως προς τη σύνδεση των πραγμάτων– είναι ο λόγος. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Λέγαμε λοιπόν ότι το Π.Α.Σ.Ο.Κ. εκμεταλλεύτηκε την παράλογη απαίτηση των Ελλήνων να σπουδάσουν όλοι στα πανεπιστήμια (άντε και στα Τ.Ε.Ι., και του χρόνου να ξαναδώσουμε). Ότι έθεσε τις βάσεις για την οριστική αποσάθρωση της ελληνικής κοινωνίας, για τη χωρίς προσχήματα πολιτική που ασκεί η Ν.Δ. σήμερα. Επιτρέποντάς της να χρησιμοποιεί το απόλυτο,